

عنوان اثر: ماکس وبر و اسلام
مؤلف / مترجم: ترنر برایان / سعید وصالی
ناشر / سال نشر: مرکز / ۱۳۷۹

معرفی، نقد و بررسی

برایان اس ترنر، جامعه‌شناس انگلیسی متخصص نظریه‌های جامعه‌شناسی ادیان و مدرس دانشگاه‌های ابردین، لانکاستر و دانشگاه فلیندر استرالیای جنوبی است که به تدریس جامعه‌شناسی، به ویژه جامعه‌شناسی پزشکی، جامعه‌شناسی ادیان و نظریه‌های جامعه‌شناسی اشتغال داشته و کتاب‌هایی از جمله: *وبر و اسلامی*، *مارکس و پایان شرق‌نگری*، *برای وبر*، *دین و نظریه جامعه‌شناسی* و نیز کتاب *اعتراف* را با همکاری م. هیورث تألیف و منتشر کرده است.

نویسنده کتاب، این اثر را پس از مطالعه عمیق و نقادانه آثار وبر، در خصوص جامعه‌شناسی تمدن‌ها، ارزش‌ها، اخلاقیات و ادیان، همراه با مطالعه آثار مشابه و مراجعه به منابع اصیل نگاشته است. در نتیجه، اولاً، کوشش بجا و ثمربخشی، در خصوص انتظام بخشیدن به آراء وبر پیرامون اسلام و بیان درست آنها در قالب مفاهیم و کاربرد اصطلاحات تخصصی این حوزه و به‌خصوص مفاهیم نظری و روش‌شناختی وبر کرده است و ثانیاً، در کل اثر، متعهدانه و محققانه به انتقاد و اصلاح آراء وبر در خصوص اسلام و روشن ساختن آن به طور مستدل و مستند و در حالت مقایسه‌ای با دیدگاه دیگران مثل مارکس همت گمارده است.

محتوای اصلی کتاب وبر و اسلام در قلمرو جامعه‌شناسی دین قرار می‌گیرد. در عین حال با سایر شاخه‌های جامعه‌شناسی از قبیل: جامعه‌شناسی سیاسی، جامعه‌شناسی اقتصاد، جامعه‌شناسی حقوق و جامعه‌شناسی کشورهای اسلامی بی‌ارتباط نیست. این کتاب، به رغم وجود آثار کاملاً تخصصی و همچنین نادر و ناکافی در باب دین، حاصل مطالعات ضمن تدریس نویسنده در حوزه جامعه‌شناسی تطبیقی دین است. قصد وی در آغاز، نوشتن اثری بسیار عمومی در باب اسلام بوده است که مخاطبانش دانشجویان رشته جامعه‌شناسی در مقطع کارشناسی باشند. اما، در نهایت، بیش از آنکه این اثر در باب اسلام باشد به کتابی خاص‌تر به نام وبر و اسلام محدود شده است و نویسنده رویکردی آکادمیک را برای فراهم آوردن متنی درسی برای دانشجویان مقطع کارشناسی و کارشناسی‌ارشد به منظور آشنایی آنها با پدیده‌ای پیچیده و چندبعدی به نام اسلام دنبال می‌کند. به عبارت دیگر، نویسنده دارای رویکردی آکادمیک برای فهم جامعه‌شناسانه و واقع‌بینانه اسلام است.

این اثر در سال ۱۳۷۹ سعید وصالی ترجمه و انتشارات «مرکز» آن را در ۳۰۰۰ نسخه چاپ کرده است.

بررسی شکلی

در مقایسه با ترجمه‌های معمول، به ویژه ترجمه دیگری از این اثر از حسین بستان، علی سلیمی، عبدالرضا علیزاده، در اغلب صفحات کتاب، متن نسبتاً روان و رسا از کار در آمده است. هر چند، کلاً ترجمه بیشتر وابسته به متن بوده و گاه تحت‌اللفظی است. به نظر می‌رسد مترجم و ناشر این کتاب بر اساس تعهدی اعتقادی - علمی و با احساس خلع نسبت به وجود چنین آثاری در حیطه جامعه‌شناسی دینی، که در بردارنده دیدگاه بزرگان این رشته درباره اسلام همراه با رویکرد انتقادی نسبت به این گونه آراء باشد، کتاب را ترجمه و عرضه کرده‌اند. با اینکه پس از ترجمه، کتاب را یک ویراستار بازبینی و اصلاح کرده است، اما همچنان به ویراستاری ادبی و تخصصی نیاز دارد. برای نمونه، پاره‌ای از اشکالات و نواقص از این قرارند:

عدم استفاده از علامت «» در جای مناسب

- صفحه ۴، پاراگراف آخر، سطر سوم: «جامعه‌شناختی دارد نیست»

- صفحه ۵، سطر دوم: «اجتماعی دارد مشارکتی عظیم».
- صفحه ۶۸، سطر اول: «تازه نقش قاطعی...» و سطر هفدهم: «...
تلقى کرد در این فصل...»
- استفاده همزمان از علامت «،» یا «.» و حرف عطف «و»
- صفحه هفت، سطر ششم: «ساختار اجتماعی، و...»؛ سطر نهم: «هندی،
و مذهب‌های...»؛ سطر چهاردهم: «به شمار می‌آید. و انتشار»
- صفحه ده، سطر بیست و یکم: «بررسی یهودیت، و ادیان»
- صفحه ۵، سطر یازدهم: «سرشت الله، و نقش اجتماعی»

کاربرد نابجای برخی از کلمات

- صفحه هفت، سطر اول: «... بلکه نیز از...»
- صفحه ۲۹۸، سطر پنجم: «... نظام وراثتی خود متوجه از صوری
نهادی بود...»
- صفحه ۲۹۸، سطر چهارم: مرجع ضمیر «آنها» مشخص نیست.
از لحاظ صفحه‌آرایی و حروف‌نگاری خوب است. تناسب بین فونت
تیترها، متن و زیرنویس رعایت شده است. حاشیه‌های در نظر گرفته شده متن
با توجه به قطع کتاب مناسب می‌باشد. در سرصفحه نام کتاب و عنوان فصل
آمده است. صحافی کتاب مطلوب است. روی جلد، کلمه بسم‌الله به گونه‌ای زیبا
طراحی شده که با توجه به عنوان و موضوع اثر، طرحی قابل قبولی است.

بررسی محتوایی

با توجه به اینکه اثر مورد بررسی، را یکی از جامعه‌شناسان برجسته نوشته است، باید
گفت کیفیت اصطلاحات تخصصی بسیار خوب است.
کار معادل‌سازی با اشتباه فاحش یا زیاد که ترجمه را خدشه‌دار کرده یا فهم آن را دشوار
سازد، مواجه نیست. نمونه‌ای از معادل‌گذاری صحیح:

عرفی‌شدن = secularization

جامعه‌شناسی تفهیمی = verstehende

سلطه بر دنیا = world Mastery

راست‌کیشی = orthodoxy.

نمونه‌ای از معادل‌گذاری نادرست:

- آموزه پرستانه = Doctrinaire، خلیقات = ethos، روحیات = spirit.

- صفحه ۱۳۲، جوامع قبلاً راکد، صفحه ۶۸، سطر شانزدهم: یاری فکری و نظری؛ سطر نوزدهم، یک جهت پرمعنی؛ پاراگراف آخر، سطر دوم، مفاهیم کانونی؛ صفحه ۶۹، سطر اول، یک خط شروع چالش ناشده‌ای، صفحه ۲، سطر پنجم، در سنانه؛

در این اثر، همه فصول با بیان مطالبی که جنبه زمینه‌ای و مقدماتی دارند آغاز می‌شوند و در نهایت، نوعی جمع‌بندی یا نتیجه‌گیری ضمنی در فصول کتاب و به‌خصوص فصل انتهایی آن دیده می‌شود. برای مقایسه به فصل آخر و برای دیدگاه انتقادی به صفحات ۶۸، ۲۹۴، ۲۹۵.. نگاه کنید.

محتوای این کتاب، نسبت به اهداف هیچ درسی، حتی جامعه‌شناسی دینی، جامع و کامل نیست. زیرا صرفاً به بیان نقادی تفسیر وبر از اسلام در یک نگاه تاریخی تمدنی پرداخته است، بنابر این بخشی از احتیاجات درس‌های «نظریه‌های جامعه‌شناسی»، «بررسی آثار صاحب‌نظران جامعه‌شناسی» و «جامعه‌شناسی» دینی را شامل می‌شود. اما می‌تواند به عنوان یک کتاب مرجع یا فرعی در مورد جامعه‌شناسی دین وبر مورد استفاده دانشجویان، به ویژه در مقاطع تحصیلات تکمیلی باشد.

محتوای کتاب از کلی به جزئی و مصداقی و با تلاشی فراگیر در راستای استخراج آراء پراکنده وبر درباره اسلام و ارزیابی آن آراء با توجه به بینش و روش کلی وبر در جامعه‌شناسی تفهیمی و مطالعه ادیان مختلف و در مقایسه با آراء جامعه‌شناسان دیگر مثل مارکس تنظیم شده است.

با توجه به زمان انتشار اثر، میزان داده‌ها و اطلاعات آن به روز است. البته نویسنده این رشته از مطالعات خود را ادامه داده است و در آثار بعدی خود با عنوان ماکس وبر، پاسخ‌های انتقادی^۱ بینش و ارزیابی خود را پیرامون تفسیر وبر از اسلام گسترش و تعمیق بخشیده است که خلاصه‌ای از آن در مقدمه ترجمه

¹ - Turner. Bryan S. " Max Weber Critical Responses "; Vol 1; Routledge; 1999

حسین بستان و همکارانش در ترجمه دیگر این اثر آمده و علی‌القاعده اطلاعات جدیدتری از دیدگاه نویسنده ارائه شده است.

تلاش نویسنده برای فهم و عرضه انتقادی و صحیح آراء پراکنده وبر در باب اسلام در چارچوب نوعی جامعه‌شناسی تمدن‌ها، ارزش‌ها و اخلاق برخاسته از ادیان مختلف و عرضه متن جامعه‌شناسانه، محققانه و صحیح‌تر نسبت به منابع موجود درباره اسلام به خوانندگان علاقه‌مند و تخصصی جامعه‌شناسی ادیان و اسلام و سایر زمینه‌های گفته شده است. بنابر این استخراج و انسجام بخشیدن به آراء پراکنده وبر، مقایسه آنها با سایر یافته‌ها و نتیجه‌گیری‌های او درباره ادیان مسیحی، یهودی، هندوئیسم، کنفوسیوس و به-خصوص تحقیق اخلاق پروتستان و روح سرمایه‌داری در خصوص نهضت پروتستانیسم و سپس برملا ساختن شباهت‌های عمده بین دیدگاه وبر و مارکس در مورد تمدن مشرق زمین و موقعیت مقوله‌های مهمی مانند: دین، سازمان سیاسی اجتماعی، قدرت و اقتدار، اخلاق برآمده از ادیان و مناسبات اجتماعی مهم و نیز تعارض تفسیر وبر از اسلام با منطق جامعه‌شناختی و روش‌شناختی وی، مهم‌ترین ابداع و نوآوری نویسنده در این کتاب محسوب می‌شود.

اصل کتاب در فصل‌بندی و شیوه طرح مطالب از نظم خاصی برخوردار می‌باشد و نظرات پراکنده وبر در مورد دین اسلام به خوبی جمع‌آوری و بحث و بررسی شده است.

نویسنده برجسته این کتاب، پس از مرور منابع موجود در حوزه جامعه‌شناسی ادیان و تمدن‌ها و ملاحظه خلاء اطلاعاتی، اسنادی و انتشاراتی پیرامون اسلام و ملاحظه وجود بینش‌های نادرست، اطلاع و تحلیل‌های ناقص و غلط در این زمینه با توجه به ضرورت فعلی و حساسیت دنیای جدید و محافل آکادمیک جهان، به‌خصوص در غرب برای فهم درست اسلام، در گذر تحولات تاریخی و اجتماعی دست به نگارش این اثر و مراجعه به منابع اصلی‌تر و درست‌تر زده است.

در خصوص فرهنگ و ارزش‌های اسلامی و به‌طور کل «اسلام» به مثابه یک دین، واقعیت اجتماعی یا پدیدارشناختی از رهگذر تجزیه و تحلیل آراء وبر در این خصوص کوشیده است تا در قالب جامعه‌شناسی تطبیقی، فرهنگ و

تمدن و جامعه‌شناسی دینی، نگاهی واقع‌بینانه و صحیح‌تر را در مقایسه با پیش‌ها و تحلیل‌های رایج، برای دانشجویان رشته‌های ذی‌ربط دانشگاه‌های کشور خود (انگلیس) فراهم آورد.

کیفیت ترجمه از نظر روانی و رعایت امانت در حد خوب و قابل قبول است هر چند، برخی کاستی‌ها و نواقص وجود دارد که بهتر است در ویرایش و تجدید چاپ اصلاح شود.

به اصول ترجمه کامل و امانت‌دارانه توجه شده است. ناشر و مترجم مطالبی مقدماتی شامل: انگیزه‌ها و دلایل ترجمه و نشر این کتاب و ویژگی‌های مثبت آن، که می‌تواند خلاء موجود در این زمینه را تا حدی برطرف کند و نیز برخی مطالب مهم کلی و مقایسه‌ای در باب آراء ماکس وبر را در این حوزه آورده‌اند. در خلال کتاب نیز غیر از تلاش برای ترجمه‌ای روان و رسا و درست و معادل‌سازی مناسب، که نسبتاً موفق بوده، برخی توضیحات تکمیلی ارائه شده است. البته در انتهای کتاب دو ضمیمه مهم (واژه‌نامه و نام‌نامه که هر یک سودمندی خاص خود را دارد افزوده شده است.

در مقام مقایسه می‌توان گفت، ترجمه حسین بستان و همکارانش، میزان توضیح مترجمین و نقد مطالب از سوی آنها بیشتر است. زیرا، کتاب حاوی نقطه ضعف‌هایی است که برای رفع آنها دیباچه‌ای در ابتدای اثر و یادداشت‌هایی به صورت پاورقی، در هر کجا که لازم دیده‌اند، به آن اضافه کرده‌اند.

«کتاب وبر و اسلام ترجمه حسین بستان و همکاران»

بررسی شکلی

متن اصلی کتاب، روان و رسا است اما متن ترجمه شده در برخی موارد به خاطر طولانی بودن جملات و گاه استفاده از کلمات عربی روانی خود را از دست داده است. برای مثال، می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- نمونه‌ای از کاربرد کلمات عامیانه، نامأنوس و عربی

صفحه ۲۷، سطر پانزدهم: «نادینی‌گرایی»

صفحه ۳۷، سطر دوازدهم: «کثیرالوجوه‌تر»